

Elżbieta PAWŁOWSKA
Politechnika Śląska
Wydział Organizacji i Zarządzania

KAPITAŁ SPOŁECZNY – DIAGNOZA I POMIAR

Streszczenie. Artykuł przedstawia przegląd metod, narzędzi oraz wskaźników służących do pomiaru kapitału społecznego. Zaprezentowany przegląd został przyporządkowany do poszczególnych poziomów kapitału społecznego: mikro, mezo i makro.

SOCIAL CAPITAL – DIAGNOSIS AND MEASUREMENT

Summary. This article presents the review of methods, tools and indicators to measure social capital. The presented overview was associated to micro, meso and macro levels of social capital.

1. Wprowadzenie

W gospodarce rynkowej następuje wzrost znaczenia kapitału społecznego stanowiącego niematerialne dobro organizacji. Niektórzy badacze uważają, że kapitał społeczny jest tzw. nieruchomym zasobem, którego nie można użyzyć lub sprzedać, zyski z niego mają zaś charakter ekonomiczny, polityczny, społeczny i psychologiczny. Należałoby przyjąć, że *kapitał społeczny ma wiele cech metafory, a zyski z niego muszą być traktowane szeroko, bynajmniej nie jako strumień pieniądza płynącego do właścicieli*¹.

Kapitał społeczny stanowi jeden ze składników kapitału intelektualnego, umożliwia większą efektywność działania ludzi oraz sprzyja ich współdziałaniu, intensyfikuje procesy

¹ Theiss M.: Czy kapitał społeczny może być kategorią polityki społecznej, [w:] L. Frąckiewicz, A. Rączaszka: Kapitał społeczny, Wyd. AE, Katowice 2004, s. 17.

uczenia się, a także wpływa na kształtowanie kapitału intelektualnego w organizacji². Według E. Coxa „kapitał społeczny to zespół procesów społecznych zachodzących pomiędzy grupami i jednostkami prowadzących do rozwoju sieci, norm, zaufania, procesów, miarą których jest zadowolenie”³. Można zatem zauważyć, że procesy społeczne mogą być mierzone oraz kwantyfikowane w celu unikania strat oraz alokacji zysków⁴.

W literaturze są podejmowane próby pomiaru kapitału społecznego, zresztą ekonomiczny racjonalizm mówi, że nie można czymś zarządzać, jeśli się tego nie da zmierzyć⁵. W artykule przedstawiono różne metody, narzędzia i podejścia wielu badaczy do zagadnienia pomiaru kapitału społecznego, m.in. wskaźniki, analiza strategiczna, kwestionariusz ankietowy, pomiar kapitału jako tworzenie nowych połączeń sieciowych pomiędzy jednostkami organizacji, mnożnik sieci, pomiar luki w sieci więzi społecznych, pomiar efektywności sieci czy też pomiar kapitału społecznego jako strukturalnej równoważności sieci więzi. Powyższe koncepcje, metody, narzędzia oraz wskaźniki badawcze zaklasyfikowano do trzech poszczególnych poziomów, na których można diagnozować kapitał społeczny: mikro, mezo oraz makro.

2. Poziomy kapitału społecznego

Kapitał społeczny występuje na poziomie: mikro, mezo i makro. Poziom mikro jest traktowany jako poziom jednostkowy. Stanowi on formę przejściową pomiędzy kapitałem ludzkim a społecznym, a w jego cechach są napotymane elementy charakteryzujące kapitał ludzki i czysty kapitał społeczny. Istnieją dwie cechy wyróżniające kapitał społeczny tego poziomu: jego jednostkowa lokalizacja i jego ścisły związek z mikrowięziami społecznymi⁶. Analiza kapitału społecznego na poziomie mikro jest łączona z dorobkiem naukowym harwardzkiego politologa R. Putmana, który traktuje kapitał społeczny jako „cechy organizacji społecznych, takich jak sieci (układy) jednostek lub gospodarstw domowych oraz

² Zob. Bratnicki M.: Podstawy współczesnego myślenia o zarządzaniu, Wyd. Wyższej Szkoły Biznesu w Dąbrowie Górniczej, czerwiec 2000, s. 88.

³ Cox E.: A Truly Civic Society, Boyer Lectures 1995, ABC Books, Sydney 1995, [za:] Bratnicki M., Strużyńska J.: Przedsiębiorczość i kapitał intelektualny, Wyd. AE w Katowicach, Katowice 2001, s. 125.

⁴ Ibidem.

⁵ Zob. Bullen P., Onyx J.: Measuring Social Capital In Five Communities in NSW, Journal of Applied Behavioural Science, nr 1, 2000, [za:] Bratnicki M., Strużyńska J.: Przedsiębiorczość, op.cit., s. 143.

⁶ Zob. Bartkowiak J.: Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny, red. M. Herbst, Wyd. SCHOLAR, Warszawa 2007, s. 76.

powiązanych z nimi norm i wartości, które kreują efekty zewnętrzne dla całej wspólnoty”⁷. R. Putman wprowadził pojęcie kapitału społecznego dla oznaczenia sieci spontanicznych więzi oraz wzajemnego zaufania, które stanowią warunki dobrego funkcjonowania. Za elementy kapitału społecznego uważa on więzi sieciowe, normy i poziom zaufania, które ułatwiają koordynację działań, współpracę w celu osiągnięcia wzajemnych korzyści⁸.

Analiza kapitału społecznego na poziomie mezo jest łączona z dorobkiem naukowym J. Colemana, który definiuje kapitał społeczny jako „rozmaitość różnych istotności, które wszystkie składają się z pewnego aspektu struktury społecznej i które ułatwiają określone działania aktorów – jednostek bądź przedsiębiorstw – w ramach tej struktury”⁹. Definicja ta określa kapitał społeczny jako powiązania wertykalne i horyzontalne pomiędzy członkami organizacji oraz firmami. J.S. Coleman, rozwijając koncepcję kapitału społecznego, odwołuje się do kapitału fizycznego (maszyny, narzędzia, środki materialne i finansowe wykorzystywane do produkcji) oraz do kapitału ludzkiego (umiejętności, zdolności, wiedza pracowników). Jego zdaniem kapitał społeczny to umiejętność współpracy międzyludzkiej w obrębie grup i organizacji w celu realizacji wspólnych interesów¹⁰. J. Coleman twierdzi, że oprócz wiedzy i umiejętności bardzo ważną część potencjału ludzkiego stanowi właśnie zdolność łączenia się w grupy dla realizacji założonego celu. Ta zdolność łączenia się w dużej mierze zależy od uczestników społeczności, tzn. od tego, jak bardzo potrafią oni poświęcić indywidualne dobro dla dobra grupy oraz w jak dużym stopniu dana społeczność uznaje i podziela zbiór norm i wartości.

Trzeci poziom kapitału społecznego to poziom makro, który zawiera otoczenia społeczne i polityczne jako dziedziny, które kształtują strukturę i umożliwiają rozwijanie norm. Perspektywa poziomu makro włącza bardziej sformalizowane instytucjonalne powiązania i struktury, tj. ustrój polityczny, normy prawne, system sądownictwa oraz uprawnienia obywatelskie i polityczne¹¹. Takie ujęcie kapitału społecznego obecne jest m.in. w pracach D. Northa, M. Olsona, S. Knacka, W. Morawskiego.

⁷ Putman R.: *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton NY, Princeton University Press 1993, [za:] Januszek H.: *Kapitał społeczny – aspekty teoretyczne i praktyczne*, Wyd. AE w Poznaniu, Poznań 2004, s. 16.

⁸ Zob. Putman R.: *Bowling Alone: America's declining social capital*, *Journal of Democracy*, nr 1, 1995.

⁹ Coleman J.S.: *Foundations of Social Theory*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 1990, s. 598.

¹⁰ Zob. Coleman J.S.: *Social Capital In the Creation of Human Capital*, *American Journal of Sociology*, 94(1988) s. 95-120.

¹¹ Zob. Poganowska B.: *Kapitał Społeczny Aspekty Teoretyczne i Praktyczne*, red. Januszek H Wyd. AE w Poznaniu, Poznań 2004 s. 17.

D. North i M. Olson, uważają, że właśnie wyżej wymienione instytucje mają istotny wpływ na poziom i stan rozwoju ekonomicznego¹². Zdaniem D. Northa instytucje stanowią reguły gry w społeczeństwie lub, innymi słowy, są wynalezionymi przez ludzi ograniczeniami, które kształtują wzajemne ludzkie oddziaływania¹³. S. Knack wyróżnia kapitał rządowy i kapitał obywatelski. „Kapitał rządowy to instytucje rządowe, które wpływają na zdolność ludzi do kooperacji w celu realizacji wspólnych korzyści. Do zadań instytucji należą: wykonalność kontraktu, reguły prawa, zasięg uprawnień/praw obywatelskich dopuszczalnych przez państwo, natomiast obywatelski kapitał społeczny obejmuje wspólne wartości, normy, nieformalne sieci i uczestnictwo w stowarzyszeniach, które przyczyniają się do zdolności jednostek do zbiorowego działania na rzecz osiągnięcia wspólnych celów”¹⁴. Zdaniem W. Morawskiego teoria kapitału społecznego jest oparta na „analizie instytucjonalnej, która pozwala ujmować rzeczywistość społeczną jako proces o charakterze raczej ewolucyjnym niż rewolucyjnym, w którym dokonuje się konfrontacja teorii i zasad normatywnych z jednej strony, a z drugiej świata realnych zachowań ludzi i systemów”¹⁵. Poziom makro kapitału społecznego przez sformalizowane instytucje znacząco przyczynia się do rozwoju społecznych norm.

Analizując powyżej opisane poziomy kapitału społecznego, można stwierdzić, że kapitał społeczny jest rozpatrywany na szczegółowych poziomach strukturalnych: „uczestnik organizacji – inny uczestnik tej samej organizacji, uczestnik organizacji – klient (uczestnik innej organizacji), uczestnik organizacji – inna organizacja, organizacja – inna organizacja”¹⁶. Ma to duże znaczenie z punktu widzenia badania kapitału społecznego. Syntetyzując wypowiedzi badaczy, można zauważyć, że zaprezentowane przez nich pojęcia kapitału społecznego uzupełniają się wzajemnie. Kapitał społeczny jest odnoszony zarówno do jednostek, jak i do całej grupy, a także dotyczy do stosunków stricte ekonomicznych, politycznych, społecznych czy też kulturowych.

¹² Zob. North D.: *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance*, New York Cambridge University Press 1990; Olson M.: *The Rise and Decline of Nations, Economic Growth, Stagflation and Social Rigidities*, Yale University Press, New Haven 1982 [za:] Januszek H.: *Kapitał...*, op.cit., s. 17.

¹³ Zob. North D.C.: *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge 1990, s. 3.

¹⁴ Zob. Knack S.: *Social Capital growth and poverty: a survey of cross-country evidence*, [za:] H. Januszek.: *Kapitał...*, op.cit., s. 22.

¹⁵ Morawski W.: *Zmiana instytucjonalna*, Wyd. PWN, Warszawa 2000, s. 11.

¹⁶ Bratnicki M., Strużyna J.: *Przedsiębiorczość...*, op.cit., s. 138.

3. Metody i narzędzia wykorzystywane do pomiaru kapitału społecznego

Próbie diagnozy kapitału społecznego na poziomie mikro podjęli m.in.: P. Bullen i J. Onyx, W. Tasi, J. Stachowicz, R. Rose i inni. P. Bullen i J. Onyx zaproponowali kwestionariusz do zbadania kapitału społecznego w sześciu społecznościach Nowej Południowej Walii¹⁷. Kwestionariusz ten jest zbudowany z pięćdziesięciu pytań i diagnozuje każdy z wymiarów kapitału społecznego, tj.: uczestnictwo w sieciach, wzajemność, zaufanie, normy społeczne, wspólnoty i proaktywność. W tabeli 1 przedstawiono fragment kwestionariusza.

Tabela 1

Fragment kwestionariusza badającego stopień rozwoju kapitału społecznego

I UCZESTNICTWO W SIECACH

1. Czy pomagasz bezinteresownie swoim współpracownikom w wykonaniu zleconego im zadania, jeśli Cię o to poproszą?
2. Jak chętnie podejmujesz się nowych zadań? (1 - niechętnie... 5 - bardzo chętnie).
3. Czy w okresie ostatnich trzech lat zorganizowałeś/zorganizowałaś spotkanie towarzyskie dla znajomych z pracy?
4. Ile zebrań nieobowiązkowych dla pracowników opuściłeś/opuściłaś?

II PROAKTYWNOŚĆ

1. Czy jeśli potrzebujesz informacji w celu podjęcia ważnej decyzji dotyczącej pracy, czy wiesz jak i gdzie szukać takich informacji?
2. Czy podnosisz nierzucone przez siebie papierki?
3. Czy interesujesz się jakością stosunków społecznych w innych wydziałach firmy?
4. Czy jeśli nie zgadzasz się z opinią innego pracownika, wyższego rangą, możesz bez obawy wyrazić swoje zdanie?
5. Czy jeśli jesteś w konflikcie z innym pracownikiem, jesteś skłonny/skłonna do rozmów?

III ZAUFANIE

1. Czy zgadzasz się z opinią, że większości ludzi można ufać?
2. Czy swoje miejsce pracy możesz określić mianem miejsca przyjaznego?
3. Czy traktujesz miejsce pracy jako swój drugi dom?
4. Czy w pracy masz poczucie bezpieczeństwa?

IV WZAJEMNOŚĆ

1. Czy zrobisz współpracownikowi kawę, jeżeli ona/on zrobiła to wczoraj?
2. Kolega prosi Cię o przetłumaczenie listu na język obcy, Czy odmówisz?

V WSPÓLNOTY

1. W jakim stopniu czujesz się doceniona/doceniony przez społeczność w pracy?
(1 - słabo, 2 - mocno)

VI NORMY SPOŁECZNE

1. Czy jesteś zadowolony/zadowolona, że pracujesz pomiędzy ludźmi mającymi różne style życia?

Źródło: Bullen P., Onyx J.: Measuring Social Capital In Five Communities in NSW, Journal of Applied Behavioural Science, nr 1, 2000, [za:] Bratnicki M., Strużyna J.: Przedsiębiorczość i kapitał intelektualny, Wyd. AE, Katowice 2001, s. 144-145.

¹⁷ Zob. Bullen P., Onyx J.: Measuring Social Capital In Five Communities in NSW, "Journal of Applied Behavioral Science", nr 1, 2000, [za:] Bratnicki M., Strużyna J.: Przedsiębiorczość..., op.cit., s. 143.

Próbie pomiaru kapitału społecznego na poziomie mikro podjął również W. Tasi. Autor proponuje pomiar od strony tworzenia nowych połączeń sieciowych pomiędzy jednostkami organizacji¹⁸. Powstanie nowego połączenia jest traktowane jako zaistnienie wydarzenia. Prezentuje to wzór:

$$h(t) = \lim_{\Delta t \rightarrow 0} \frac{P(t + \Delta t > T > t | T > t)}{\Delta t}$$

Wyrażenie w liczniku informuje o prawdopodobieństwie utworzenia nowego połączenia sieciowego pomiędzy istniejącą jednostką organizacyjną a nową jednostką, przy założeniu że wydarzenie to nie miało miejsca wcześniej niż w czasie t ¹⁹.

Innym narzędziem służącym do pomiaru kapitału społecznego na poziomie mikro jest mnożnik sieci, czyli współczynnik, przez który jest pomnożona wiedza każdego przedsiębiorcy. Dzięki zjawisku wzajemności w sieci mnożnik sieci pozwala określić całkowitą wartość kapitału społecznego przez określenie całkowitej ilości wiedzy, która jest dostępna dla przedsiębiorcy jako uczestnika sieci. Należy jednak założyć, że wiedza jest zasobem, a dostęp do niej warunkuje odpowiedni rozwinięty kapitał społeczny w organizacji²⁰. Mnożnik sieci przedstawia się następującym wzorem:

$$X = h(B, m, v) \sum_{i=1}^n k_i$$

gdzie:

X – wiedza,

h – mnożnik sieci,

B – liczba pozostałych członków, z którymi każdy członek jest bezpośrednio powiązany,

m – liczba homogenicznych członków organizacji,

v – wymiana ilości wiedzy,

k_i – wiedza przypisana i -temu członkowi sieci.

Mnożnik przyjmuje wartość 1, gdy członek z sieci jest odseparowany od innych i może korzystać tylko i wyłącznie ze swojej własnej wiedzy, natomiast współczynnik przyjmuje

¹⁸ Zob. Tai W.: Social Capital, Strategic Relatedness and the Formation of Intraorganizational Linkages, Strategic Management Journal”, nr 9, 2000, s. 925-936, [za:] Bratnicki M., Strużyna J.: Przedsiębiorczość..., op.cit., s. 143.

¹⁹ Zob. Bratnicki M., Strużyna J.: Przedsiębiorczość..., op.cit., s. 143.

²⁰ Ibidem.

maksymalną wartość m , gdy kapitał społeczny badanej organizacji jest idealny i decyduje o efektywnie rozwiniętej sieci (taka sytuacja zachodzi wtedy, gdy każdy uczestnik ma dostęp do całego zbioru wiedzy w sieci)²¹.

R. Rose proponuje narzędzie do diagnozy kapitału społecznego w formie wskaźnika wzajemności działania na rzecz drugiej osoby²².

Diagnoza kapitału społecznego na poziomie mezo znajduje się w pracach następujących badaczy: A. Barra, G. Walkera, B. Koguta, i W. Shana. A. Barr zaprezentował narzędzie pomiaru efektywności organizacyjnej na podstawie struktury sieci więzi społecznych i charakterystyki zachowań przedsiębiorczych²³. Autor założył, że struktura sieci więzi ma wpływ na obieg informacji i wiedzy oraz na efektywność organizacji i opracował poniższy wzór:

$$YLi = a_0 + a_1 CLi + \sum a_2 gHCgi + \sum a_3 eENTCei + a_4 NWENTi + a_5 NWCNTi + \sum a_6 jSDji + a_7 ADi + \xi_i,$$

gdzie:

YLi – wynik ekonomiczny w przełożeniu na pracownika,

CLi – wartość kapitału rzeczowego przeznaczonego na pracownika, a potrzebnego do osiągnięcia wyniku,

$HCgi$ – zmienne dotyczące kapitału ludzkiego (g różni się w zależności od pracownika),

$ENTC$ – charakterystyki zachowań przedsiębiorczych każdego z pracowników,

$NWENT$ – zmienna charakteryzująca sieć powiązań społecznych, odnosząca się do indywidualnych baz kontaktów danego pracownika,

$NWCNT$ – zmienna charakteryzująca sieć powiązań społecznych, odnosząca się do baz kontaktów będących w posiadaniu znajomych danego pracownika,

SD – zmienna określająca najgorszy wynik ekonomiczny w branży,

AD – zmienna określająca najgorszy wynik ekonomiczny w jakimś roku.

Zaprezentowany model uwzględnia wyniki wspólnego oddziaływania kapitału społecznego, ludzkiego oraz rzeczowego, a także skłonności pracowników do zachowań przedsiębiorczych²⁴.

²¹ Ibidem.

²² Zob. Rosse R. Getting Things Done in an Anti-Modern Society, Social Capital and Networks in Russia, Social Capital Initiative Working Paper, nr 6, 1998, The World Bank, Washington 1998 [za:] Bratnicki M., Dyduch W.: W poszukiwaniu wyceny kapitału społecznego, Organizacja i Kierowanie, nr 1(11), 2003, s. 7.

²³ Zob. Barr A.: Social Capital and technical information floks in the Ghanian manufacturing sektor, Oxford Economic Papers, nr 52, 1998, s. 539-559 [za:] Bratnicki M., Dyduch W.: W poszukiwaniu..., op.cit., s. 8.

²⁴ Barr A.: Social Capital and technical information floks in the Ghanian manufacturing sektor, Oxford Economic Papers, nr 52, 1998, s. 539-559 [za:] Bratnicki M., Dyduch W.: W poszukiwaniu..., op.cit., s. 9.

Na poziomie mezo narzędziem diagnozującym jest pomiar kapitału społecznego jako strukturalnej równoważności sieci więzi, który polega na ocenie liczby wspólnych partnerów firmy, czyli tego, ile węzłów w sieci nakłada się na siebie. G. Walker, B. Kogut, i W. Shan proponują jeden ze sposobów takiego pomiaru, uznając rozproszenie gęstości więzi wokół tzw. średniej sieciowej jako wskaźnik kapitału społecznego²⁵. Przedstawia się go za pomocą wzoru:

$$G_i = n_i \sum m_j (d_{ij} - d^*)^2$$

gdzie:

G – miara rozproszenia gęstości więzi pomiędzy grupami w sieci dla i-tej grupy w sieci,

n – liczba organizacji w i-tej grupie,

m_j – liczba partnerów w j-tej grupie partnerów,

d_{ij} – gęstość węzła sieciowego między i-tą i j-tą grupą,

d* – ogólna gęstość sieci.

J. Stachowicz, tworząc Model Organizowania Klastrow, wykorzystał kapitał społeczny jako główny czynnik sprawczy racjonalnego przebiegu procesu skutecznego organizowania klastrow²⁶. Dla operacjonalizacji tego modelu wykorzystał takie metody i techniki, jak: analizę strategiczną potencjału kapitału społecznego, organizację pracy zespołowej dla pozytywnego rozwiązywania kwestii oddziaływania na określone wymiary kapitału społecznego, organizację systemów komunikowania się w zespołach, konsekwentne rozwiązywanie problemów wspólnego celu, zakładanie różnych centrów organizacyjnego wspomaganie zarządzania rozwojem kapitału społecznego, np. centra transferu technologii, inkubatory przedsiębiorczości czy też parki technologiczne.

Do diagnozy kapitału społecznego na poziomie mezo wykorzystuje się również różne wskaźniki, m.in.: zadowolenie klienta, liczba skarg ze strony klienta, liczba skarg ze strony pracowników, liczba relacji (znajomości) na pracownika, lojalność co do marki, wielkość zamówień składanych przez stałych klientów²⁷.

Odmienne instrumentarium jest stosowane do pomiaru kapitału społecznego na poziomie makro. Problematykę tego pomiaru podjęli m.in.: R. Putman, M. Olson, K. Tarnawska,

²⁵ Zob. Walker G., Kogut B., Shan W.: Social Capital, Structural Holes and the Formation of any Industry Network, [w:] Lesser E.L. (red.) Knowledge and Social Capital: Foundations and Applications, Butterworth-Heinemann, Boston 2001, [za:] Bratnicki M., Dyduch W.: W poszukiwaniu..., op.cit., s. 9.

²⁶ Zob. Stachowicz J.: Zarządzanie kapitałem społecznym procesem organizowania i rozwoju klastrow, doświadczenia z prac nad organizowaniem klastrow przemysłowych w woj. śląskim. Projekt badawczy KBN Nr 2H02D 03225 pt.: Zarządzanie kapitałem intelektualnym w regionalnych sieciach proinnowacyjnych – materiały niepublikowane, s. 2.

²⁷ Zob. Bratnicki M., Dyduch W.: W poszukiwaniu..., op.cit., s. 10.

M. Herbst, P. Broda-Wysocki, P. Zak i S. Knack, Z. Zagała, a także firma PricewaterhouseCoopers na zlecenia Gazety Wyborczej.

R. Putman do diagnozy kapitału społecznego wykorzystał m.in. wskaźniki przestępczości oraz zróżnicowania dochodów. Autor stwierdził ujemną korelację indeksu kapitału społecznego ze wskaźnikami przestępczości oraz zróżnicowania dochodów²⁸ (tabela 2). Autor uważa również, że dobrą metodą pomiaru kapitału społecznego jest członkostwo w rozmaitych wspólnotach, a szczególnie w stowarzyszeniach. „Gęsta sieć takich stowarzyszeń w społeczeństwie obywatelskim może wzmocnić *artykulację interesów* i w ten sposób stać się platformą *agregacji interesów*, przyczyniając się do efektywniejszej współpracy społecznej”²⁹. R. Putman twierdzi, że istnieje ścisły związek pomiędzy poziomem rozwoju północnych regionów Włoch a większą aktywnością stowarzyszeniową³⁰. Z kolei M. Olson uważa, że „aktywność stowarzyszeniowa osłabia wzrost gospodarczy z powodu występowania zjawiska *pogoni za rentą*”³¹.

W polskiej literaturze diagnozę kapitału społecznego z punktu widzenia aktywności stowarzyszeniowej podejmuje K. Tarnawska. Autorka wskazuje, że liczba stowarzyszeń przekłada się bezpośrednio na zdolność pozyskiwania funduszy strukturalnych przez organizacje pozarządowe w poszczególnych regionach³². M. Herbs, diagnozując kapitał społeczny i jego wpływ na wzrost gospodarczy w podregionach, wykorzystał wskaźniki takie jak: frekwencja w wyborach lokalnych, frekwencja w wyborach parlamentarnych, a także liczba fundacji i stowarzyszeń na mieszkańca. Zdaniem autora frekwencja wyborcza odzwierciedla zaangażowanie obywateli w sprawy publiczne oraz poczucie wspólnoty terytorialnej³³. P. Broda-Wysocki, diagnozując kapitał społeczny na poziomie makro, wykorzystał następujące wskaźniki: samoorganizacja (tworzenie niewielkich i średnich grup oraz zrzeszeń przez społeczności lokalne, których działania mogą przyczyniać się do rozwiązywania dotkliwych lub ważnych dla nich problemów), poziom zaufania, zasady

²⁸ Zob. R. Putman [w:] Sztadynger J.: Wzrost gospodarczy a kapitał społeczny, prywatyzacja i inflacja, Wyd. PWN, Warszawa 2005, s. 75.

²⁹ R. Putman R., Leonardi R., Nanetti R.Y.: Making Democracy Work, Princeton University Press, Princeton, NJ, 1993, s. 167, [za:] K. Tarnawska: Kapitał społeczny a absorpcja funduszy strukturalnych w regionach, [w:] W kierunku gospodarki opartej na wiedzy: innowacyjność, konkurencyjność, współpraca w regionie, red. J. Kot, Kielce 2006, materiały konferencyjne, s. 28.

³⁰ Zob. R. Putman R., Leonardi R., Nanetti R.Y.: Making..., op.cit. s. 167.

³¹ Zob. M. Olson: The Rise and Decline of Nations, Yale University Press, New Haven, 1982, [za:] K. Tarnawska: Kapitał społeczny a absorpcja funduszy strukturalnych w regionach, Kot J.: W kierunku gospodarki opartej na wiedzy: innowacyjność, konkurencyjność, współpraca w regionie, Kielce 2006, s. 26.

³² Zob. K. Tarnawska..., op.cit., s. 34.

³³ Zob. Herbs M.: Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny, Wyd. SCHOLAR, Warszawa 2007, s. 198-199.

pomocy oraz skłonność członków zbiorowości do podejmowania wspólnych działań³⁴. P. Zak i S. Knack wyróżnili w swoich badaniach wskaźnik zaufania i badali go w stosunku do wzrostu gospodarczego oraz inwestycji³⁵. Z. Zagała wyodrębnił i zdiagnozował pięć obszarów dotyczących kapitału społecznego: są to m.in.: poziom zorganizowania społecznego, aktywność obywatelska, preferencje polityczne, poziom religijności oraz poziom i natężenie zjawisk dezorganizacji społecznej³⁶. Badania przeprowadzone przez firmę PricewaterhouseCoopers na zlecenie Gazety Wyborczej wykorzystają do diagnozy kapitału społecznego dwa wskaźniki: stopę bezrobocia oraz średnią frekwencję w wyborach. Badania te dotyczyły diagnozy potencjału rozwojowego metropolii³⁷.

Tabela 2

Składniki indeksu kapitału społecznego Putmana

Składniki indeksu kapitału społecznego Putmana	
Mierniki życia społecznego	
–	Respondent był członkiem komitetu w organizacji lokalnej w ciągu ostatniego roku.
–	Respondent pracował w organizacji lokalnej w ciągu ostatniego roku.
–	Liczba organizacji społecznych i obywatelskich na 1000 mieszkańców.
–	Średnia liczba spotkań w organizacjach lokalnych, w których uczestniczył respondent.
–	Średnia liczba spotkań nieformalnych, w których uczestniczył respondent.
Zaangażowanie w sprawy publiczne	
–	Frekwencja w wyborach prezydenckich.
–	Udział w spotkaniach publicznych dotyczących życia szkoły lub spraw lokalnych.
Wolontariat	
–	Liczba organizacji nienastawionych na zysk na 1000 mieszkańców.
–	Ile razy respondent uczestniczył w pracach nad projektami na rzecz społeczności lokalnej?
–	Ile razy respondent pracował jako wolontariusz w ostatnim roku?
Nieformalne zaangażowanie społeczne	
–	Odsetek respondentów, którzy zgadzają się ze stwierdzeniem, że „spędza dużo czasu, odwiedzając przyjaciół”.
–	Ile razy respondent gościł znajomych w domu?
Mierniki zaufania	
–	Respondent zgadza się, że „Można ufać większości ludzi”.
–	Respondent zgadza się, że „Większość ludzi jest uczciwa”.

Zródło: Social Capital, A Review of the literature. Social Analysis and Reporting Division, Office for national Statistics, United Kingdom, October 2001, s. 17, [w:] Pomiar kapitału społecznego w budowaniu gospodarki opartej na wiedzy w Polsce, Amir Fazlagić, Problemy Jakości, styczeń 2004, s. 5.

³⁴ Zob. Broda-Wysocki P.: Regionalne zróżnicowanie kapitału ludzkiego i społecznego-analiza na przykładzie regionów: koszalińskiego i opolskiego, Polityka Społeczna, nr 2, 2002, s. 12-18.

³⁵ Zob. Zak J., Snack S.: Trust and Growth, Economic Journal, No. 111, 2001, s. 306, [w:] Sztadynger J.: Wzrost gospodarczy a kapitał społeczny, prywatyzacja i inflacja, PWN, Warszawa 2005, s. 72.

³⁶ Zob. Zagała Z.: Kapitał społeczny, [w:] Cnoty i instytucje obywatelskie w społeczności lokalnej, red. M.S. Szczepański, P. Rojek, Wyd. WSZiNS, Tychy 2001, s. 53 i nast.

³⁷ Zob. Gazeta Wyborcza: Polskie miasta i ich kapitał na przyszłość, poniedziałek 5 marca 2007, s. 27.

W literaturze większość z popularnych wskaźników pomiarowych dotyczących diagnozy kapitału społecznego na poziomie makro to m.in. wskaźniki dotyczące: uczestnictwa w związkach, stowarzyszeniach, partiach politycznych itp. Do innych wskaźników kapitału społecznego można również zaliczyć analizę statystyk przestępczości, poziom ubóstwa, frekwencję w czasie wyborów powszechnych, zaufanie społeczne itp.

Na podstawie zaprezentowanych koncepcji pomiaru kapitału społecznego różnych autorów w tabeli 3 przedstawiono zestawienie wybranych narzędzi służących diagnozie kapitału społecznego na poszczególnych poziomach: mikro, mezo oraz makro.

Tabela 3

Wybrane metody i wskaźniki wykorzystywane do pomiaru na poszczególnych poziomach kapitału społecznego

AUTOR	POZIOM MIKRO - metody i wskaźniki	POZIOM MEZO - metody i wskaźniki	POZIOM MAKRO - metody i wskaźniki
A. Barr		pomiar efektywności organizacyjnej na podstawie struktury sieci więzi społecznych i charakterystyki zachowań przedsiębiorczych	
P. Broda- -Wysocki			wskaźniki: samoorganizacja, poziom zaufania, zasady pomocniczości oraz skłonność członków zbiorowości do podejmowania wspólnych działań
P. Bullen, J. Onyx	kwestionariusz: uczestnictwo w sieciach, wzajemność, zaufanie, normy społeczne, wspólnoty i pro- aktywność		
R.S. Burt	pomiar luki w sieci więzi społecznych – siła powiązania jednego uczestnika organizacji z drugim wewnątrz organizacji		

cd. tabeli 3

M. Herbs			wskaźniki: frekwencja w wyborach lokalnych, frekwencja w wyborach parlamentarnych a także liczba fundacji i stowarzyszeń na mieszkańca
R. Putman			wskaźniki: aktywność stowarzyszeniowa, przestępczości i zróżnicowania dochodów
J. Stachowicz		analiza strategiczna potencjału kapitału społecznego, organizacja pracy zespołowej dla pozytywnego rozwiązywania kwestii oddziaływania na określone wymiary kapitału społecznego, organizacja systemów komunikowania się w zespołach, konsekwentne rozwiązywanie problemów wspólnego celu, zakładanie różnych centrów organizacyjnego wspomagania zarządzania rozwojem kapitału społecznego	
W. Tasi	tworzenie nowych połączeń sieciowych pomiędzy jednostkami organizacji		
G. Walker, B. Kogut, W. Shan		pomiar strukturalnej równoważności sieci więzi – rozproszenie gęstości więzi wokół tzw. średniej sieciowej	

Zródło: opracowanie własne.

Na podstawie zaprezentowanych charakterystyk można stwierdzić, że kapitał społeczny jest mierzalny zarówno na poziomie mikro, jak i mezo oraz makro.

4. Podsumowanie

Analizując zaprezentowane narzędzia służące diagnozie kapitału społecznego w postaci ogólnych koncepcji, metod i wskaźników badawczych, można stwierdzić, że kapitał społeczny jest obszarem trudnym do kwantyfikacji. Trudność ta wynika z faktu, iż występuje

on na trzech poziomach, co powoduje, że odnosi się on zarówno do jednostek, grup, jak i całych sieci. Drugi problem dotyczący pomiaru kapitału społecznego polega na trudności odróżnienia czynników wpływających na kapitał społeczny od efektów jego działań. Dlatego też w literaturze kapitał społeczny nie doczekał się jeszcze jednego jednoznacznego narzędzia, które można by było wykorzystać do jego diagnozy.

Bibliografia

1. Barr A., Social Capital and technical information floks in the Ghanian manufacturing sector, Oxford Economic Papers, nr 52, 1998.
2. Bratnicki M., Dyduch W., W poszukiwaniu wyceny kapitału społecznego, Organizacja i Kierowanie, nr 1(11), 2003.
3. Bratnicki M., Podstawy współczesnego myślenia o zarządzaniu, Wyd. Wyższej Szkoły Biznesu w Dąbrowie Górniczej, czerwiec 2000.
4. Bratnicki M., Strużyna J., Przedsiębiorczość i kapitał intelektualny, Wyd. AE w Katowicach, Katowice 2001.
5. Broda-Wysocki P., Regionalne zróżnicowanie kapitału ludzkiego i społecznego-analiza na przykładzie regionów: koszalińskiego i opolskiego, Polityka Społeczna, nr 2, 2002.
6. Bullen P., Onyx J., Measuring Social Capital In Five Communities in NSW, Journal of Applied Behavioural Science, nr 1, 2000.
7. Coleman J.S., Foundations of Social Theory, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 1990.
8. Coleman J.S., Social Capital In the Creation of Human Capital, American Journal of Sociology, nr 94, 1988.
9. Cox E., A Truly Civic Society, Boyer Lectures 1995, ABC Books, Sydney 1995.
10. Fazlagić A., Pomiar kapitału społecznego w budowaniu gospodarki opartej na wiedzy w Polsce, Problemy Jakości, styczeń 2004.
11. Frąckiewicz L., Rączaszka A., Kapitał społeczny, Wyd. AE, Katowice 2004.
12. Gazeta Wyborcza, Polskie miasta i ich kapitał na przyszłość, 5 marzec 2007.
13. Herbs M., Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny, Wyd. Scholar, Warszawa 2007.
14. Januszek H., Kapitał społeczny – aspekty teoretyczne i praktyczne, Wyd. AE w Poznaniu, Poznań 2004.
15. Kot J., W kierunku gospodarki opartej na wiedzy: innowacyjność, konkurencyjność, współpraca w regionie, Kielce 2006.

16. Lesser E.L., Knowledge and Social Capital: Foundations and Applications, Butterworth-Heinemann, Boston 2001.
17. M. Olson M., The Rise and Decline of Nations, Yale University Press, New Haven, 1982.
18. Morawski W., Zmiana instytucjonalna, Wyd. PWN, Warszawa 2000.
19. North D., Institutions, Institutional Change, and Economic Performance, New York Cambridge University Press 1990;
20. Olson M., The Rise and Decline of Nations, Economic Growth, Stagflation and Social Rigidities, Yale University Press, New Haven 1982.
21. Putman R., Bowling Alone, America's declining social capital, Journal of Democracy, No. 1, 1995.
22. Putman R., Leonardi R., Nanetti R.Y., Making Democracy Work, Princeton University Press, Princeton, NJ 1993.
23. Putman R., Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy, Princeton University Press, Princeton NY 1993.
24. Rosse R., Getting Things Done in an Anti – Modern Society, Social Capital and Networks in Russia, Social Capital Initiative Working Paper, nr 6, 1998, The World Bank, Washington 1998.
25. Stachowicz J., Zarządzanie kapitałem społecznym procesem organizowania i rozwoju klastrów, doświadczenia z prac nad organizowaniem klastrów przemysłowych w woj. śląskim. Projekt badawczy KBN Nr 2H02D 03225 pt.: Zarządzanie kapitałem intelektualnym w regionalnych sieciach proinnowacyjnych (materiały niepublikowane).
26. Swedberg R., Entrepreneurship. The Social Science View, Oxford University Press 2000.
27. Szczepański M.S., Rojek P., Cnoty i instytucje obywatelskie w społeczności lokalnej, Wyd. WSZiNS, Tychy 2001.
28. Sztudynger J., Wzrost gospodarczy a kapitał społeczny, prywatyzacja i inflacja, PWN, Warszawa 2005.
29. Tai W., Social Capital, Strategic Relatedness and the Formation of Intraorganizational Linkages, Strategic Management Journal, nr 9, 2000.
30. Zak J., Snack S., Trust and Growth, Economic Journal 111, 2001.

Abstract

In this paper the overview of the question of social capital is presented. The levels of social capital and method and tools used for measuring social capital are discussed.